

Joanna E. Dąbrowska

Dzieje Suwałk w biografkach spisane

Jesienią 2010 roku Rada Miejska w Suwałkach przyjęła uchwałę o realizacji w latach 2011–2020 programu działań badawczo-naukowo-edytorskich pod wspólną nazwą Biblioteka Trzech Wieków Suwałk¹. Polski biegun zimna ma długą i bogatą historię – prawa miejskie posiada od 1720 roku². Wraz z wydarzeniami dziejowymi zmieniała się przynależność państwowa i administracyjna miasta, jego infrastruktura i liczba mieszkańców. Zmieniała się też pozycja miasta w stosunku do mniej (Augustów, Bakałarzewo, Filipów, Jeleniewo, Krasnopol, Przerosi, Puńsk, Raczki, Sejny, Wiżajny) i bardziej oddalonych ośrodków miejskich (Białystok, Olsztyn, Grodno, Łomża, Ełk). Historia miasta to przeplatające się okresy intensywnego rozwoju, ale i czasy stagnacji. Historia to przede wszystkim ludzie. Ich dokonania – materialne i niematerialne, krótkotrwałe i długotrwałe – bez względu na narodowość, wyznanie czy poglądy politycz-

ne wpływały na bieg wydarzeń w Suwałkach, na przeszły i obecny obraz, dobrobyt, ale i prestiż miasta³. Chcąc uczcić trzechsetlecie Suwałk, zaplanowano przygotowanie publikacji o postaciach związanych z dziejami miasta.

Dziś z uznaniem możemy odnotować ukazanie się zbiorowej pracy zatytułowanej *Suwałski słownik biograficzny* (t. 1). Jedenastoosobowemu Kolegium Redakcyjnemu przewodniczył prof. dr hab. Tadeusz Budrewicz⁴. Pracami redakcyjnymi i wydawniczymi związanymi ze słownikiem zajmowało się Muzeum Okręgowe w Suwałkach przy współpracy Augustowsko-Suwałskiego Towarzystwa Naukowego. Jerzy Brzozowski, dyrektor Muzeum Okręgowego w Suwałkach, dbał o organizację projektu i zapewniał warunki pracy dla Kolegium Wydawniczego i Rady Wydawniczej⁵. Opracowanie *Suwałskiego słownika biograficznego* trwało ponad trzy lata. Biorąc pod uwagę pracę nad tego typu projektami, jest to niezwykle krótki okres na metodyczne wypracowanie instrukcji wydawniczej, gromadzenie materiałów biograficznych oraz wnikliwe ich opracowanie. W przedsięwzięciu wzięło udział liczne grono osób zarówno z Suwałk, jak i z innych ośrodków w kraju i za granicą; osób, którym bliska jest historia Suwałk i Suwalszczyzny.

Przygotowane wydawnictwo ma bardzo przystępny układ treści. Struktura opracowania składa się z czterech zasadniczych części. Są to: *Wstęp*, *Wykaz czasopism i skrótów ich tytułów*, *Wykaz stosowanych skrótów*, *Hasła osobowe*. *Wstęp* pióra redaktorów naukowych tomu Tadeusza Budrewicza i Andrzeja Matusiewicza ujawnia kulisy powstania *Suwałskiego słownika biograficznego*. Dowiadujemy się, że nad biogramami pracowała grupa ponad trzydziestu osób, naukowców, historyków, biografistów, badaczy regionu. Dbając o wartość poszczególnych charakterystyk, zaproszono do współpracy badaczy z różnych ośrodków naukowych i przedstawicieli różnych instytucji. Ujednolicenie wytworów ich pracy, różnych stylowo tekstów, było niezwykle trudnym zadaniem. Dzisiaj możemy wziąć do ręki, a raczej do obu rąk, gdyż powstałe dzieło liczy ponad siedemset stron, pięknie wydany, dopracowany tekst w eleganckiej obwolucie, który przybliży nam bohaterów dnia codziennego – znanych i nieznanymi mieszkańcami Suwalszczyzny.

Pierwotna lista ważnych dla regionu postaci liczyła siedemset pięćdziesiąt nazwisk⁶. Ostatecznie Rada Wydawnicza wybrała czterysta pięćdziesiąt dziewięć biogramów. Kryterium kwalifikacyjnym było spełnienie przynajmniej jednego z trzech warunków: miejsce urodzenia w Suwałkach, pełnienie ważnej funkcji czy też znaczące zasługi dla miasta. Zgodnie z zastrzeżeniem redaktorów należy uwzględnić to,

że waga zasług i pełnionych ról była zmienna w dziejowym czasie. Ranga jedynego lekarza w mieście w połowie XIX wieku różni się z pozycją współczesnego specjalisty. Podobnie jest z wieloma stanowiskami, np. dyrektorów szkół, duchowieństwa, oficerów, prawników, działaczy społecznych. Czym innym było podejmowanie aktywności społecznej w czasach niepodległości, czym innym w okresie zaborów, okupacji niemieckiej, sowieckiej czy w czasach PRL-u.

Ponad trzystuletnią historię Suwałk tworzyli żyjący tu ludzie, tu urodzeni, uczący się i pracujący. Część z nich, z różnych powodów, opuszczała rodzinne miasto i mieszkała w innych miejscach w kraju bądź za granicą. Wśród opisanych w *Słowniku* postaci są osoby znane i cenione nie tylko w Polsce, ale i na świecie, jak: Alfred Kowalski, Maria Konopnicka, Andrzej Wajda, Andrzej Strumiłło. Wiele jest również biogramów osób mało znanych lub zupełnie zapomnianych – są to jednak osoby, które wniosły istotny wkład w rozwój Suwałk, jak urodzony w Suwałkach dziewiętnastowieczny mistrz szachowy Samuel Rosenthal. Wśród przedstawionych Suwałszczyzan są artyści i naukowcy, politycy i budowniczowie, konspiratorzy i wojskowi, lekarze i nauczyciele, organizatorzy życia kulturalnego i społecznicy, duchowni. Możemy przeczytać o postaciach reprezentujących różne zawody, różne religie i różne narodowości. Zamieszczone opisy przywołują nie tylko osobistości, wśród nich nie brakuje także sylwetek zwyczajnych ludzi. Biogramy wielu z nich ukazują przede wszystkim ogromne poświęcenie na rzecz innej codziennej pracą przez dziesiątki lat, jakże często bardzo trudną i nie mniej odpowiedzialną. Łączy je jedno – każda z omówionych osób pozostawiła w Suwałkach swój ślad, zrobiła coś ważnego, dobrego i pożytecznego, częstokroć wyjątkowego, a czasem i niechlubnego.

W *Słowniku* zastosowano tradycyjny układ alfabetyczny. Starano się odnotować również dane o rodzinach bohaterów, odsłaniając tym samym uwarunkowania społeczne i kulturowe danego okresu i danej zbiorowości. W narracji haseł korzystano ze skrótów. Na s. 19–28 zebrano wszystkie skróty, a wcześniej na s. 9–18 zamieszczono *Wykaz czasopism i skrótów ich tytułów*. Rzeczywiście zestawienie to wygląda imponująco. Jednakże adekwatnym tytułem do zawartości byłaby nazwa: *Wykaz czasopism i zastosowane skróty*, gdyż nie utworzono i nie podano skrótów wszystkich wykorzystanych periodyków, co sugeruje zamieszczony na s. 9 tytuł. Ponadto w obrębie spisu mierzymy się z niejednoznacznym zapisem i brakiem konsekwencji: obcojęzyczne nazwy zapisane cyrylicą są czasem tłumaczone, czasem nie – w wielu tytułach mamy tylko zapis oryginalny, jak np. „Братская помощь”, „Русский

инвалид”, „Вопросы истории”, „Воскресное чтение”. Następną kwestię stanowią roczniki zebranych czasopism. Przy niektórych tytułach został podany wykorzystany rocznik: „Gwiazda” (Petersburg 1882) czy „Nowy Kalendarzyk Polityczny na Rok...” (1835–1846). Przy zdecydowanej większości należy jednak odnotować brak informacji i sprecyzowania, za jakie lata poszczególne czasopisma posłużyły jako wykorzystane źródło.

Struktura biogramów składa się z trzech części: hasła, właściwego życiorysu i dokumentacji (źródła i literatura)⁷. Za wzór przyjęto biogramy zamieszczane w *Polskim słowniku biograficznym*. Niemniej zachowano autorski styl prowadzenia narracji⁸. W opisie działalności zawodowej i społecznej bohaterów szczególny nacisk położono na działalność w Suwałkach oraz kontakty z miastem i instytucjami miejskimi w przypadku wyjazdu poza jego terytorium.

Odrębną część biogramów stanowią opisy form upamiętnienia danej osoby w mieście (nazwy ulic, szkół, tablice pamiątkowe itp.). Objętość haseł jest zróżnicowana w zależności od zasług i dokonań bohatera oraz zgromadzonego materiału. Gdy dokumenty były ubogie, konstruowano biogramy schematyczne. Aby uchwycić rytm zbiorowych doświadczeń pokoleniowych, przeprowadzono szerokie (autorzy jednocześnie podkreślają, że pionierskie) kwerendy archiwalne i biblioteczne. Ponadto wykorzystano różnorodne dokumenty i pamiątki rodzinne.

Biogramy są pozbawione bezpośredniej autorskiej oceny działalności i dorobku prezentowanych postaci. Autorzy przytaczają natomiast opinie przełożonych lub żyjących w tym czasie osób. Ożywia to i personalizuje narrację, odsłania „ludzkie” cechy bohaterów oraz wskrzesza język i przybliża pojęcie o latach, w których żyli. Pod każdym biogramem podane jest nazwisko autora hasła.

Największą liczbę biogramów – ponad dwieście – opracował redaktor naczelny wydawnictwa Andrzej Matusiewicz. Krzysztof Skłodowski przedstawił zaś ponad osiemdziesiąt postaci związanych z Suwałkami. Pojedyncze życiorysy opracowali: Arkadiusz Adamczyk, Wojciech Batura, Anna Bitner-Wróblewska, Tadeusz Budrewicz, Sławomir Cenckiewicz, Beata Chojńska, Michał Czapala, Sławomir Filipowicz, Szymon Kucharski, ks. Marcin Maczan, Janusz Mierzwa, Magdalena Muskała, Jan Nikołajuk, Małgorzata Pawłowska, Eliza Ptaszyńska, Tadeusz Radziwonowicz, Bartłomiej Rychlewski, Dorota Samborska-Kukuć, Jarosław Schabieński, Marek Sidor, Krzysztof Sychowicz, s. Róża (Henryka) Szczecińska, Tadeusz Trzaskalik, Marcin Zwolski. Do powstania publikacji znaczący wkład wnieśli również: Maciej Ambrosiewicz,

Zbigniew Fałtynowicz, Andrzej Nizowski, Artur Ochał, Jarosław Szlaszyński, Magdalena Wołowska-Rusińska, którzy przygotowali odpowiednio od dziesięciu do ponad trzydziestu biogramów⁹.

Nie jest moim celem szczegółowe omawianie życiorysów niemalże pięciuset znaczących dla Suwalszczyzny osób/Perel, zachęcam do lektury. Z wywiadu z dyrektorem Muzeum w Suwałkach – Jerzym Brzozowskim – możemy dowiedzieć się, że publikacja skierowana jest zarówno do uczniów, studentów, a także przewodników regionalnych, regionalistów, jak i naukowców¹⁰. Dla osób związanych z Suwałkami losowo, biograficznie czy zawodowo na pewno prezentowana książka może mieć wartość sentymentalną. Zdaniem Jerzego Brzozowskiego „język publikacji nie jest prosty, ale wiedza w nim zawarta jest pełna”¹¹.

W 2016 roku na łamach „Tekstów Drugich” Paweł Bem zastanawiał się, „dlaczego polskie edytorstwo naukowe nie istnieje”¹². Przeprowadził odważny wywód na temat współczesnej kondycji edytorstwa, rozważał meandry cyfrowej tektologii¹³ (zasady, funkcje, możliwości rozwijania kompetencji interpretacyjnych i analitycznych, wykorzystywanie elektronicznych narzędzi badawczych), dociekał granic roli oraz zadań edytora, ale też za Peterem Robinsonem i Vilém Flusserem przyjrzał się kreatywnemu odbiorcy¹⁴. Dyskusja nad istotą teraźniejszego edytorstwa oraz przystępnością edycji cyfrowej doprowadziła autora m.in. do konkluzji, że w Polsce wciąż nie ma naukowych edycji cyfrowych¹⁵. Bem zaapelował o ewaluację tradycji edytorskiej. Pokazał konieczność wypracowania nowych pojęć i kategorii klasyfikacyjnych, potrzebę zmian paradygmatu myślenia o edytorstwie naukowym¹⁶.

Mimo przywiązania do tradycji, bo przecież już za czasów dawnej Rzeczypospolitej Szymon Starowolski czy Józef Ignacy Boelcke myślał o układaniu polskich słowników biograficznych, alternatywa edycji cyfrowej w przypadku omawianego wydawnictwa zdaje się, że umożliwiłaby żywe i szerokie działanie pasjonatów historii, ale też potomków Suwałczan zainteresowanych przeszłością (i tą dalszą, i tą bliższą), co przyniosłoby chlubę nie tylko lokalnemu środowisku. Przestrzeganie bezstronności i przedmiotowości naukowej w doborze osób, poświęconego im miejsca, wycucie porównawcze, bezwzględne normy stosunkowe dla wszystkich grup, czasów i zawodów, by zachować proporcje całości, by z kolei żadna grupa nie została pominięta – nie miałyby już tak istotnego znaczenia. Żyjący potomek mógłby np. uzupełnić i ubarwić biogram przez umieszczenie skanu listu. Stałby się członkiem zespołu. Takie edytorstwo daje możliwość interaktywności z czytelnikiem, współtworzenia, a wydawca dociera

jednocześnie wielowymiarowo do szerokiego grona osób. Proponowana edycja zapewnia taką formę prezentacji tekstów. Gdy we współczesnym świecie wszystko dzieje się szybko i globalnie, na oczach czytelników tradycyjne drugie, trzecie wydanie byłoby trwale i sukcesywnie uzupełniane.

Wśród przedstawionych sylwetek pojawia się niewielka liczba kobiet. Uważny czytelnik bez trudu dostrzeże, że jest ich tylko trzydzieści sześć. Wyróżniona grupa pań związanych z Suwałkami stanowi zapewne jedynie wąskie grono niezwyklej niewiast, które zaistniały w historii miasta. Część z nich może być zupełnie nieznana, anonimowa dla wielu czytelników, na co zwrócił uwagę „DwuTygodnik Suwalski”: „[...] większość suwałczan nie zna wybitnych suwałczanek, poza Marią Konopnicką i Aleksandrą Piłsudską z domu Szczerbińską”¹⁷. Na łamach lokalnej prasy czytamy również, że na blisko dwieście suwalskich ulic tylko siedem z nich ma za patronki kobiety¹⁸. W prezentowanej publikacji zostały wyeksponowane przede wszystkim działaczki społeczne (Anna Urszula Dreszer, Halina Komierowska, Julia Emilia Kunc, Irena Łapin, Zofia Eleonora Noniewicz, Janina Anna Paszkiewicz, Anna Józefa Staniszevska, Jadwiga Towarnicka), również nauczycielki (Maria Brzosko-Zielińska, Klotylda Józefa Dargiel, Maria Krystyna Kapuścińska, Aniela Puciatycka, Maria Magdalena Ropelewska, Józefa Kasylda Teofila Żdzarska, Kazimiera Helena Żulińska), lekarki (Hanna Maria Brenneisen, Halina Julia Racz), artystki (Krystyna Zofia Eichler-Jukowicz, Małgorzata Malinowska, Irena Danuta Strumiłło, Laura de Turczynowicz) i konspiratorki (Aleksandra Kujalowicz, Michalina Mor, Petronela Mor). Wśród tych znamienitych kobiet jest też druga żona Marszałka Piłsudskiego – Aleksandra Piłsudska – działaczka ruchu socjalistycznego i niepodległościowego. Miasto może poszczycić się również jedyną wyniesioną na ołtarze, błogosławioną Kościoła katolickiego – siostrą Marią Kanizją (Eugenia Anna Mackiewicz).

Uwzględniając kwestie obyczajowe, status dziewiętnastowiecznej niewiasty, warto byłoby wydobyć na światło dzienne i podkreślić również rangę kobiet na tym terenie. Ich dokonania, zaangażowanie niejednokrotnie splotały się z ogromnymi wyrzeczeniami. Autorzy, redaktorzy i wydawcy mogli umożliwić im zdobycie własnego imienia w historii. W zapowiadanych następnych tomach *Słownika* byłoby ciekawiej, gdyby pojawiło się więcej charakterystyk żeńskich. Podniosłoby to niekwestionowaną wartość obecnego opracowania, a pomnikowe wydawnictwo stałoby się prawdziwym zwierciadłem dziejów.

Suwalski słownik biograficzny wieńczy długoletnie starania wielu osób. Świat nauki pozyskał nowy materiał biograficzny.

Nie są to monografie ani psychologiczne analizy i syntezy indywidualności, chodzi o wydobycie na jaw osobistości nieznanych czy „zakotwiczenie” w tym regionie osobistości znanych. Nowatorska publikacja (takiej w dziejach Suwałk jeszcze nie było)¹⁹ ma na celu popularyzację wiedzy i przekazanie prawdy dziejowej małej ojczyzny. Wskazówki źródłowe, które znajdujemy przy każdym życiorysie, umożliwiają samodzielne pogłębienie wiedzy o prezentowanych osobach. Mamy nadzieję, że prace nad następnymi tomami słownika będą kontynuowane.

***

Suwałski słownik biograficzny, t. 1, pod red. T. Budrewicza, M. Ambrosiewicza i J. Brzozowskiego, Muzeum Okręgowe w Suwałkach, Suwałki 2021

Tekstologią nazywamy zespół dochodzeń filologicznych, mających na celu ustalenie tekstu zgodnego z intencją pisarza i przesledzenie na podstawie istniejącej dokumentacji, jak przebiegały poszczególne stadia jego kształtowania się”; K. Górski, *Tekstologia i edytorstwo dzieł literackich*, Warszawa 1975, s. 9–10. Rozważania co do etymologii i obszaru pojęciowego tekstologii możemy znaleźć w wielu opracowaniach. Janusz Dunin, omawiając edytorstwo naukowe, uznaje tekstologię za najwyższą naukową formę edytorstwa (J. Dunin, *Wstęp do edytorstwa*, Łódź 2003, s. 77), a Roman Loth za dyscyplinę obejmującą teorię i praktykę analizy filologicznej (R. Loth, *Podstawowe pojęcia i problemy tekstologii i edytorstwa naukowego*, Warszawa 2006, s. 18).

¹⁴ P. Bem, op. cit., s. 160.

¹⁵ Ibidem, s. 161.

¹⁶ Ibidem, s. 151.

¹⁷ Zob. <http://dwutygodniksuwalski.pl/suwalczanie-300-lecia-4/> (dostęp: 2.10.2021).

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Należy jednak zaznaczyć, że w 2020 roku został wydany *Słownik biograficzny konspiracji niepodległościowej na Augustowszczyźnie i Suwalszczyźnie 1944–1956* autorstwa Zbigniewa Kaszleja i Bartłomieja Rychlewskiego, który zawiera blisko dwa tysiące biogramów i pięćset fotografii. „To imponujące i rzetelne dzieło zasługujące na uznanie, ale napisane zostało bardzo trudnym i hermetycznym językiem, jak każdy słownik biograficzny. Język ten nie ułatwia lektury i trudno przypuszczać, że przyczyni się w znaczący sposób do upowszechnienia niezwykle rzetelnej wiedzy o strasznych powojennych czasach”; <http://dwutygodniksuwalski.pl/pierwszy-sownik-biograficzny/> (dostęp: 28.09.2021).

¹ Należy jednakże nadmienić, że idea opracowania i wydania *Suwałskiego słownika biograficznego* była żywa wśród suwalskich regionoznawców od wielu lat. Pod koniec lat osiemdziesiątych XX wieku Rada Naukowo-Wydawnicza Suwalskiego Towarzystwa Kultury z inspiracji Zbigniewa Faltynowicza przystąpiła do zebrania personalistów od czasów najdawniejszych do czasów najnowszych. Udaną próbę realizacji konceptu podjęła Regionalna Pracownia Krajoznawcza przy Polskim Towarzystwie Turystyczno-Krajoznawczym w Suwałkach. W latach 1993–2002 z inicjatywy i pod redakcją Małgorzaty Pawłowskiej ukazało się pięć części *Biografii suwalskich*, które zawierają sto dwadzieścia pięć życiorysów opracowanych przez historyków i regionalistów. Życzliwy odbiór tych publikacji zainspirował grono redakcyjne przy Regionalnej Pracowni Krajoznawczej PTTK do następnych działań. Na przełomie 2000 i 2001 roku przystąpiono do prac nad *Słownikiem biograficznym Suwalszczyzny*. W zamysłu pomysłodawców słownik miał ukazać się w 2002 roku. Już wówczas powstała obszerna lista biogramów.

² Suwałki są zatem miastem starszym od stolicy Podlasia. Białystok posiada prawa miejskie od 1749 roku.

³ *Suwałski słownik biograficzny*, t. 1, pod red. T. Budrewicza, M. Ambrosiewicza i J. Brzozowskiego, Suwałki 2021, s. 5.

⁴ W skład Kolegium Redakcyjnego oprócz profesora Tadeusza Budrewicza (przewodniczący) weszli: dr Maciej Ambrosiewicz, Jerzy Brzozowski, Marek Buczyński, Zbigniew Faltynowicz, Andrzej Matusiewicz, Małgorzata Pawłowska, Zdzisław Przełomieć, Tadeusz Radziwonowicz, dr Krzysztof Skłodowski oraz dr hab. Krzysztof Sychowicz. Publikację recenzowały: prof. dr hab. Dorota Samborska-Kukuć i dr hab. Renata Stachura-Lupa.

⁵ *Suwałski słownik biograficzny*, s. 6.

⁶ Analizowano indywidualny dorobek życiowy znaczących postaci. Opracowania dotyczyły poszczególnych osób, nie całych rodzin. Nie rozszerzano wiadomości genealogicznych.

⁷ Jak piszą autorzy, podczas kwerend i studiów źródłowych ustalono wiele nieznanych faktów, a także wprowadzono korekty biobibliograficzne do dotychczasowego stanu badań. Możemy to ocenić dzięki lekturze dołączonego do każdego hasła wykazu literatury i źródeł.

⁸ *Suwałski słownik biograficzny*, s. 7.

⁹ Niektóre biogramy były pisane przez dwie osoby.

¹⁰ Wywiad z dyrektorem Muzeum w Suwałkach – Jerzym Brzozowskim – z 6 maja 2021 roku na antenie suwalskiego Radia5; <https://www.youtube.com/watch?v=Rn5Va5LeWqE> (dostęp: 28.09.2021).

¹¹ Ibidem.

¹² P. Bem, *Dlaczego polskie edytorstwo naukowe nie istnieje*, „Teksty Drugie” 2016, nr 1, s. 151–168.

¹³ „Tekstologia jest terminem nowym, ale działanie naukowe, które oznaczamy tym słowem, było zapoczątkowane już w IV wieku p.n.e. przez filologów Aleksandryjskich. [...]”